

Křižovatky trestní politiky

Kauko Aromaa, HEUNI Helsinky

Helena Válková, UK Praha

Zločin a trestní politika?

- Hrozba trestním postihem a ukládání trestních sankcí vždy byly a zřejmě ještě dlouho zůstanou nejpopulárnějším způsobem, jak odstrašit potenciální a potrestat skutečné pachatele trestných činů
- Trestní politika se v tomto velmi úzkém smyslu slova zpravidla chápe jako ” **boj proti zločinu**” nebo také zastrašení a prevence zločinu prostřednictvím systému trestní justice
- Abychom tento způsob vnímání trestní politiky relativizovali, je třeba se podívat na to, ”**jak vůbec ke zločinu dochází**” ?

Základní prvky zločinu

- **Zločin** je páchán ve specifickém časovém, geografickém a právním prostředí, které determinuje jednání fyzických i právnických osob a definuje jednání, která jsou prohlášena za trestná
- **Reformy a debaty** probíhající poslední dobou v rámci systému trestní justice se týkají jak legislativních změn zmírňujících (odklony, alternativní sankce, restorativní justice, aj), tak zpřísnujících (trestní odpovědnost právnických osob, zabezpečovací detence, přísnější tresty za závažné zločiny, apod.) trestní postih
- **Zločin** je dále definován jako pomerně jednoduchá konstrukce složená ze **tří současně existujících prvků** (*Marcus Felson*): **pachatel, objekt /oběť zločinu, nedostatečná kontrola**

**Motivovaný
a odpovědný
pachatel**

Motivovaný a odpovědný pachatel

- Ke zločinu nedojde, pokud absentuje vůle jej spáchat a „způsobilost“ k jeho spáchání, tzn. **motivovaný a odpovědný pachatel**
- Trestní právo a trestní justice se soustředí na pachatele, a proto mu věnují velkou pozornost i výzkum a teorie
- Většina existujících teorií příčin kriminality se týká právě tohoto prvku - pachatele a pokouší se vysvětlit kauzalitu zločinu biologickými, psychologickými a sociálními faktory determinujícími jeho kriminální chování
- Je nepochybně důležité se věnovat studiu pachatelů a jejich trestným činům, neboť trestní právo reguluje trestné činy a vyvozuje z nich trestněprávní následky. Také výzkum je zde nejsnadnější, pracuje totiž se selektivně určenou podskupinou, která je součástí širší skupiny zahrnující i jedince, kteří se sice nechovají v souladu s uznávanými sociálními normami, ale trestní normy ještě neporušují (např. toxikomani, prostitutky, apod.).
- Druhým prvkem je **objekt /oběť zločinu**

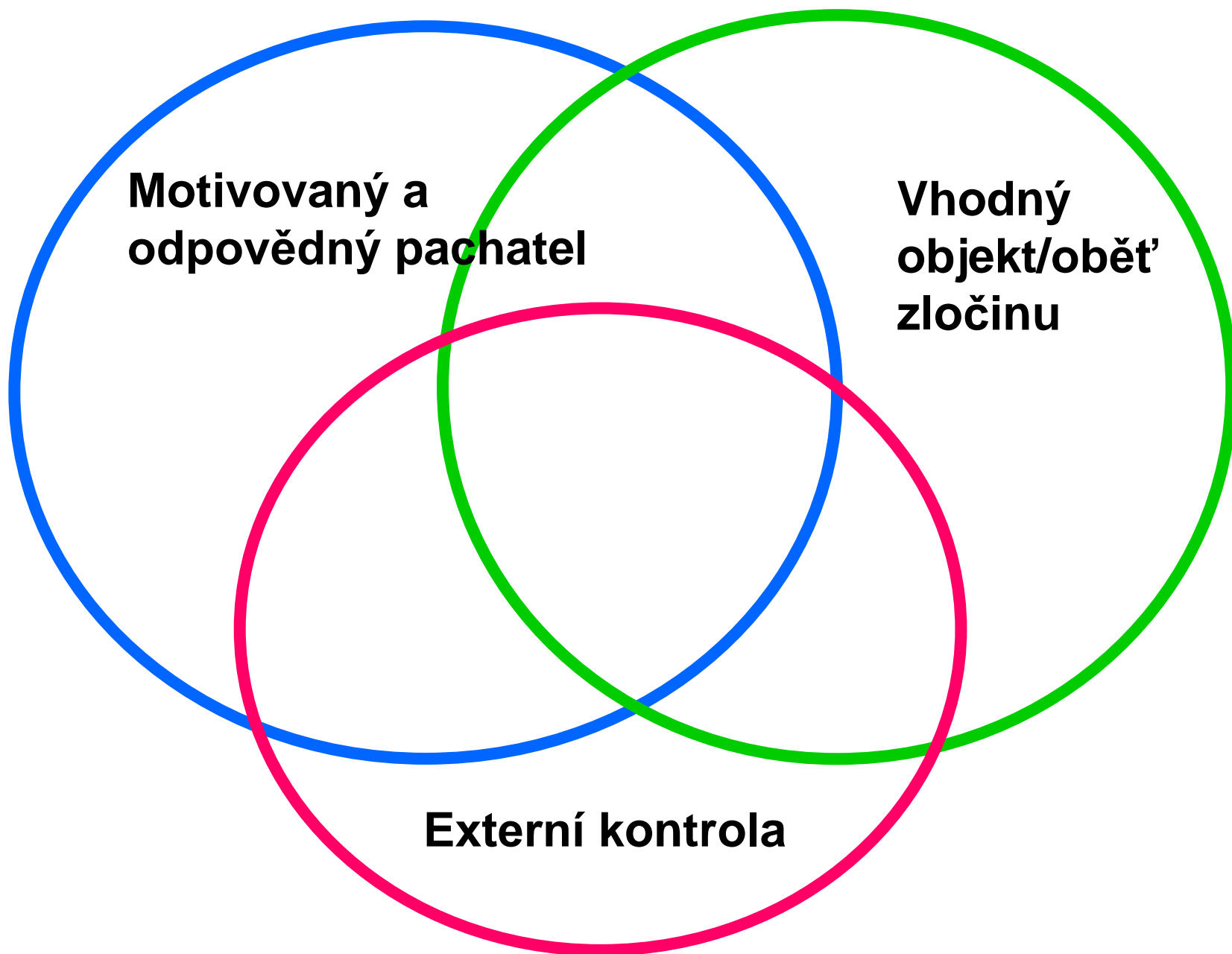

**Motivovaný a
odpovědný pachatel**

**Vhodný objekt/
oběť zločinu**

Vhodný objekt / oběť zločinu

- Ani v případě, že je k dispozici motivovaný a potenciálně „všeho schopný“ pachatel, nedojde ke spáchání trestného činu, pokud chybí vhodná **oběť/ objekt zločinu**
- Proto je důležité věnovat pozornost výzkumu obětí zločinu v zájmu zlepšení možných preventivních strategií a intervencí
- Totéž platí i ohledně významu analýzy interakce mezi pachatelem a obětí, která je esenciální pro pochopení dynamiky kriminální situace
- Lepší porozumění těmto mechanismům rozšiřuje možnosti systému k přijímání vhodných právních a organizačních opatření
- Třetím prvkem konstrukce zločinu je **kontrola**

Nedostatečná (externí) kontrola

- Dokonce ani v případě, kdy dojde k "setkání" pachatele a oběti v konkrétním čase a na konkrétním místě se nic nestane, bude-li tato situace vhodně kontrolována
- **Kontrolou** se zde rozumí jak kontrola formální, tak neformální, vždy však jde o **externí kontrolu**
- Sebekontrola ve smyslu vnitřní psychické akceptace určitých sociálních a morálních norem pod tento pojem externí kontroly zahrnuta není, neboť jde o mechanismus zahrnutý pod prvek "odpovědného pachatele"
- **Externí kontrola zatím nebyla výzkumem dostatečně zkoumána; potřebná pozornost nebyla věnována ani vzájemnému propojení a interakci všech tří výše uvedených základních prvků zločinu**

Trestní politika

- Trestní politika je často **chybně** vnímána jako **"boj proti zločinu"**. Toto pojetí je pravdivé jen v jednom ohledu: ke zločinu dochází **uvnitř konkrétní sociální struktury**, jejíž je součástí
- V tomto smyslu slova lze logicky boj se zločinem chápat jako **sebereflexi systému**, tzn. jaké jeho instituce jsou aktivizovány, pokud dojde k jeho spáchání
- Nicméně takto obvykle není "boj se zločinem" chápán, nýbrž je používán pro vyjádření stavu "permanentní války" s jevem existujícím **mimo** danou sociální strukturu/ společnost

Co to je trestní politika?

”Trestní politika je přijímání rozhodnutí týkajících se kriminality a její kontroly;

Hlavními úkoly trestní politiky by mělo být:

- 1. regulovat, tzn. minimalizovat celkové společenské náklady**, které jsou důsledkem kriminality, zahrnující jak utrpení a újmu způsobenou oběti, tak pokrývající náklady reakce na zločin ze strany společnosti (tj. náklady kontroly kriminality) a
- 2. rozdělit spravedlivě tyto náklady** mezi zúčastněné strany, tj. pachatele, oběť, daňové poplatníky...” *(Patrik Törnudd 1969,1971)*

Cíle trestní politiky

- **Minimalizovat náklady** způsobené oběti a dalším poškozeným (např. v rodině, na pracovišti, ve škole apod.)
- **Racionalizovat náklady**, které s sebou nese kontrola kriminality, tzn. výdaje na policii, soudy, věznice, probační službu, apod.)
- **Rozdělit tyto náklady související se zločinem** spravedlivým způsobem
- **Odborně fundované odpovědi** na to, jak takovou racionální trestní politiku průběžně efektivně uskutečnovat, **by měl nabídnout výzkum**, který se však v Evropě vyskytuje jen sporadicky

Vse se meni: 1) Zlocin

- Lokani zlocin se meni v globalni zlocin
- Rychle se meni fyzicke i socialni prostredi zlocinu
- Nase chapani toho, co by mohlo ovlivnovat zlocin je podrobena stalym revizim
- Kriminalni prilezitosti se masivne zmenily jak co do kvality, tak co do kvantity
- Motivace k pachani kriminality se meni
- Objevuji se kontrolni technologie umoznujici v blizke perspektive totalni kontrolu vsech a vseho
- Tradicni kontrolni mechanismy a techniky ztraci v ramci techto zmen sve puvodni klicove postaveni (policejni kontrola, dohled v rodine, vychova ve skole, vliv moralni authority apod.)

Vše je v pohybu: 2) Společnost

- Globalizace, integrace
- Demograficky vyvoj
- Migrace
- Technologie
- Ideologie
- Pandemie
- Ekonomicka pravidla
- Medialni boom
- Absence solidarity
- Oslabeni statnich instituci privatizacemi
- Dezintegrace socialnich skupin ve prospech individualnich karier (*Max Weber*); ohrozeni socialnich komunit pod tlakem globalizace (*Zygmunt Baumann*)

Blizka budoucnost: financni krize a trestni politika

- Mezi financni krizi a trestni politikou neexistuje prima souvislost
- Dusledky recese je proto nutne v souvislosti s kriminalnimi motivacemi a prilezitostmi interpretovat velmi obezretne a totez plati i ohledne kontroly zlocinu
- Existuje mnoho moznych scenaru dalsiho vyvoje

Nejlepší možný scénář změny trestní politiky v důsledku hrozící finanční krize

- Rozsah kriminalizovaných jednání se bude zužovat (příklad – dekriminalizace méně závažné drogové kriminality)
- Odklony budou uplatňovány v mnohem širším měřítku než dosud
- Podmíněná odsouzení se stanou pravidlem všude tam, kde to bude možné
- Trestní sankce budou nahrazovány administrativními sankcemi
- Nepodmíněné tresty budou nahrazovány ambulantními sankcemi

Nejlepší možný scénář - pokračování

- Restorativní justice se prosadí ve velkém měřítku
- Včasná intervence se bude uplatňovat v souladu s principem pozitivní diskriminace
- Žádné děti neskončí ve vězení
- Pachatelé se budou reintegrovat do společnosti za účasti nestátních organizací (NGO), občanských sdružení, rodiny, vrstevníků a přátel; touto cestou dojde i ke zlepšení podpory a pomoci propuštěným pachatelům
- Elektronické monitorování bude ve všech vhodných případech důsledně a intenzívně využíváno
- Uložené povinnosti a omezení budou uplatňována a kontrolována důsledně, efektivně, ale současně s respektem k lidské důstojnosti

Nejhorší možný scénář změny trestní politiky v důsledku hrozící finanční krize

- Kontrola bude zaměřena na to, aby se lidé vzájemně sledovali a „špiclovali“
- Dobrovolníci a občanské domobrany budou nahrazovat chybějící profesionální policisty
- Privatizovány budou ty části trestní justice, které mohou přinášet zisk, a to jak za „pomoci“ veřejných prostředků(dotací), tak v podmínkách volného trzního hospodarství (věznice, léčebny apod.).
- Bezpečnost bude zajištěna jen těm, kteří si to budou moci dovolit, zatímco ostatní budou odkázáni na nízký standard veřejných služeb

Nejhorší možný scénář - pokračování

- Dobrovolná práce (NGO) bude zneužívána k zajištění výkonu neprofitabilních sankcí
- Budou zavedeny nové, levné sankce, jejichž podstatou bude veřejné zostuzení (v médiích, na pracovišti, v osobním životě), konfiskace majetku, zákazy volného pohybu, apod.
- Chování tzv. "rizikových sociálních vrstev/skupin", které vznikají v důsledku stále se prohlubující sociální nerovnosti a razantního snižování sociálních dávek a služeb, bude nepřetržitě monitorováno

„Trestní politika je jako zahrada...“

- Zahrady jsou určitým projevem umění, kdy se jejich prostřednictvím pokoušíme z divočiny znovuvybudovat "ztracenou rájskou zahradu" ...
- Změnit divočinu v zahradu může trvat tisíceletí...
- Jakmile se začne zahrada zanedbávat, velmi rychle ztratí svou schopnost sebekultivace a stane se brzy opět divočinou...

Rájská zahrada

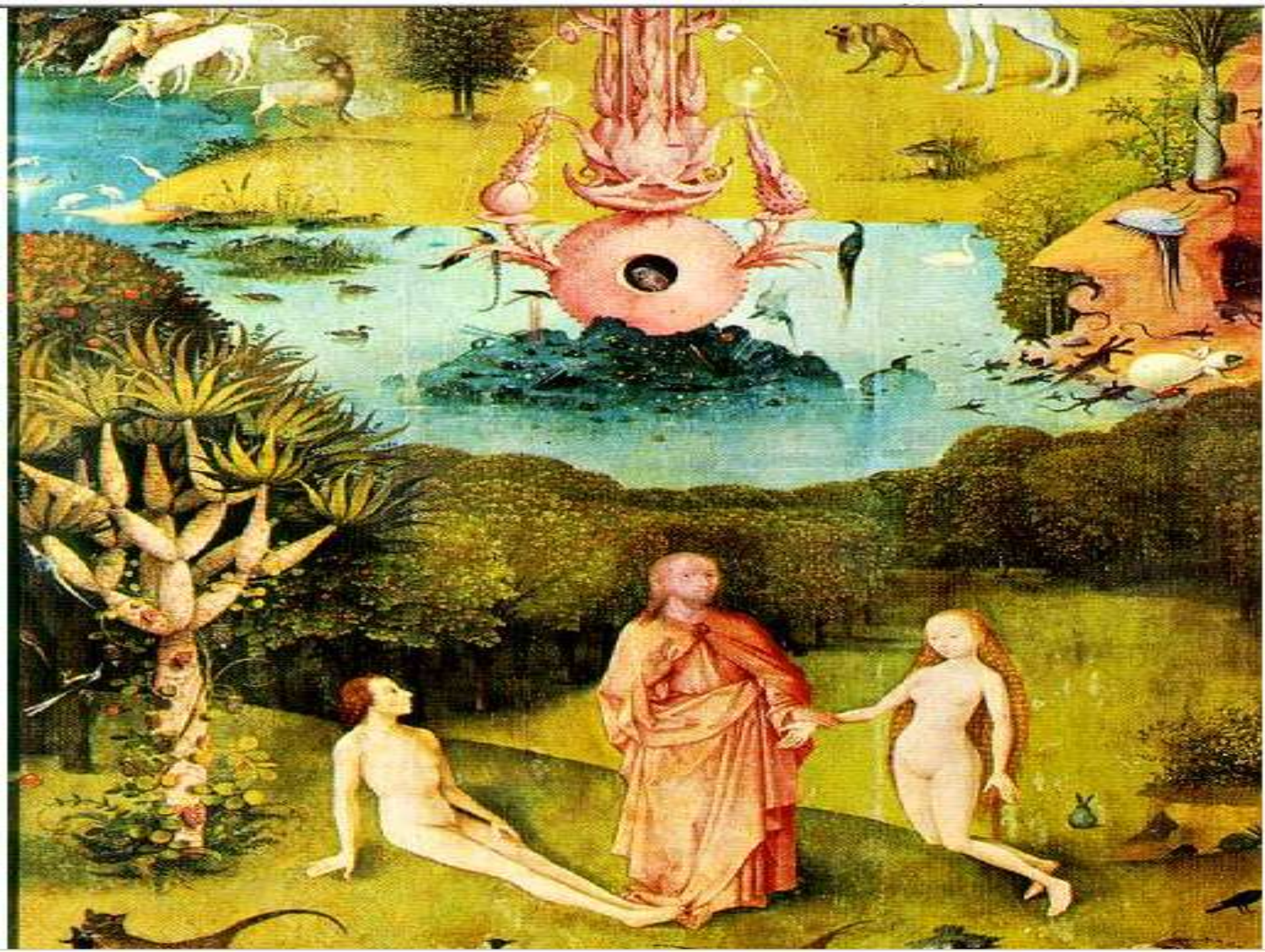
kam bychom se všichni rádi vrátili,
kde není hříchu = zločinu...

svět, ze kterého byli vyhnáni

Adam s Evou...

Hieronymus Bosch

(začátek 16. století)

Zahrada smrti

kam bychom se sice dostat
nechtěli,

ale naše „nejlepší“ úmysly a cíle
nás tam mohou snadno zavést...

Hugo Simberg
(počátek 20.století)

Nová pozitivní trestní politika a doprovodný výzkum

- Přestože budoucnost nevypadá příliš slibně, není nutné prosazovat negativní trestní politiku
- Pozitivní trestní politika, která pracuje s kladnými aspekty naší společnosti: **s občany, s nestátními organizacemi, s rodinou** a hlavně staví na **vzájemné důvěře**, je stále ještě možná
- Nezbytné je však přijímaná trestněpolitická opatření **průběžně sledovat a objektivně vyhodnocovat**, což by mělo být úkolem nezávislého doprovodného výzkumu
- **Zapojení NGO** je nutné, neboť "třetí sektor" má oproti státu výhodu v tom, že občany motivuje k iniciativě a aktivizuje skryté zdroje

Nová pozitivní trestní politika a funkce trestního postihu

- Role trestního postihu by měla být **přiměřená podílu pachatele** na spáchaném trestném činu
- Pokud je trestní postih nezbytný, pak by měl vést ke **konstruktivním řešením**, jak pachatele dostat z nepříznivé životní situace a ne ji ještě více zhoršovat nebo konzervovat
- **Pozitivní sankce** musí být důsledně sledovány a jejich účinnost vyhodnocována výzkumem
- Postupy vycházející ze **vzájemné důvěry občanské veřejnosti a státních institucí** jsou nutným předpokladem pozitivní trestní politiky, neboť bez účasti občanů, včetně potenciálních pachatelů, je samotný stát bezmocný...

Nová pozitivní trestní politika a poskytnutí šance pro všechny

- **Důvěra v legitimitu státního systému** se v poslední době všude dostává do centra pozornosti, neboť v demokratické společnosti nejsou "násilí a represe" akceptovatelné; **prosazované hodnoty a přijaté zákony musí být občany sdíleny a akceptovány**
- Požadavek spravedlivého a přiměřeného zacházení se musí rozšířit i na **oběti zločinu, které by měly hrát mnohem významnější roli** než dosud, a to na všech úrovních trestní politiky a praxe
- Obdobně je třeba přistupovat i **k minoritám, kterým musí být poskytnuta šance** podílet se na hodnotách a statcích majoritní společnosti; pokud si z nich vytvoříme "nepřátele", bude docházet ke konfrontacím a diskriminaci a nemůžeme pak očekávat z jejich strany respekt k našim hodnotám a normám a jejich dodržování

Myšlenku *Franze von Liszta* z počátku 20.století, že **”dobrá sociální politika je nejlepší trestní politikou”** bychom mohli dnes poopravit nahrazením slova **”sociální”** formulací **”pro občany”**, neboť **stát pečující o své občany je dobrý pro každého, včetně těch privilegovaných...**

Děkuji za pozornost